

MAŁŻEŃSTWA POLSKO-UKRAIŃSKIE ZAWIERANE W POLSCE. PRZYCZYNEK DO BADANIA INTEGRACJI IMIGRANTÓW UKRAIŃSKICH Z OSTATNICH LAT

POLISH-UKRAINIAN MARRIAGES CONTRACTED IN POLAND.
A CONTRIBUTION TO UNDERSTAND AN INTEGRATION
OF THE RECENT UKRAINIAN MIGRANTS TO POLAND

Piotr Szukalski

ORCID: 0000-0002-2631-3238

Uniwersytet Łódzki*

e-mail: piotr.szukalski@uni.lodz.pl

Abstract: A sharp increase in number of Ukrainian immigrants is observed recently in Poland. Data on durability of the migration are lacking. An aim of the article is to describe the durability due to indirect observation of registered Polish-Ukrainian marriages, which are contracted in Poland and number of children born in Poland by mothers with Ukrainian citizenship. Analyzed data indicate sharp increase in number of demographic events confirming willingness of Ukrainian immigrants to settle in Poland.

Key-words: mixed marriage, Polish-Ukrainian marriage, migration, Poland, Ukraine, 21st century

Author's affiliation: University of Lodz

Abstrakt: W ostatnich latach wzrastała liczba obywateli Ukrainy przebywających na terytorium Polski. Nieznana jest skala zamierzeń odnośnie do trwałego osiedlenia się w Polsce. Celem artykułu jest spojrzenie na ten problem z perspektywy rejestrowanych w naszym kraju małżeństw polsko-ukraińskich oraz liczby dzieci rodzących się w Polsce, wydawanych na świat przez matki będące obywatelkami Ukrainy. Analizowane dane wskazują na szybki wzrost liczby zdarzeń demograficznych świadczących o wiązaniu się przez imigrantów z Polską na stałe.

Słowa kluczowe: małżeństwa binacjonalne, małżeństwa polsko-ukraińskie, migracje, Polska, Ukraina, XXI wiek

WPROWADZENIE

W efekcie pojaltańskiego porządku Polska stała się – obok Albanii – najbardziej homogenicznym z etnicznego punktu widzenia krajem Europy. Wyniki NSP'2011 wskazują, iż 94,8% mieszkańców naszego kraju posiadało wyłącznie polską identyfikację narodowo-etniczną, dalsze 2,3% wskazywało na dwunarodowość, zaś jedynie 1,55% na niepolską (przy 1,35% braku odpowiedzi) (GUS, 2015).

Ostatnie pięćdziesiąt lat to okres znacznych zmian w tym zakresie wskutek szybkiego zwiększania się liczby imigrantów (RRL, 2019). Główną przyczyną tego wzmożonego napływu były rosnące zapotrzebowanie na polskim rynku pracy na pracowników wykonujących proste prace fizyczne oraz rosnące wynagrodzenia. Ważnym czynnikiem, który sprawił, że główna część imigrantów pochodziła z Ukrainy, były tamtejsze wydarzenia polityczne 2014 r. i następujący w ich efekcie gwałtowny regres ekonomiczny, przejawiający się spadkiem PKB o 16,5% w latach 2014–2015, zachęcający do poszukiwania pracy poza granicami tego kraju (Iwański, 2017). W efekcie według danych polskich służb granicznych na koniec 2019 r. na terenie Polski przebywało 1,351 mln obywateli Ukrainy, a obecna sytuacja epidemiologiczna doprowadziła do zmniejszenia tej liczby do końca kwietnia 2020 r. jedynie o 11,5% (GUS, 2020).

Głównym problemem, jaki związany jest z tak dużą liczbą obywateli Ukrainy na terenie RP, jest trwałość napływu – to, na ile mamy do czynienia z czasowymi „pracownikami – gośćmi”, a na ile z osobami planującymi pozostanie na stałe na terenie Polski. Generalnie należy podkreślić bardzo niską jakość danych na temat cudzoziemców przebywających dłużej na terenie kraju. Najlepszym dowodem na to jest zestawienie informacji pochodzących z oficjalnych rejestrów prowadzonych przez różne publiczne instytucje wskazujące, iż spośród 2,1 mln cudzoziemców zarejestrowanych pod koniec 2019 r. o zdecydowanej większości istnieją bardzo ograniczone dane (zob. GUS, 2020, s. 7)¹. Nie inaczej jest w przypadku obywateli Ukrainy, w przypadku których jedynie dla części dostępne są informacje pochodzące z Krajowej Ewidencji Podatników, ZUS-u czy innych źródeł, których występowanie wskazywałoby na pełną przejrzystość statusu prawnego-ekonomicznego imigranta, który jest niezbędny w przypadku zalegalizowania długotrwałego pobytu.

Celem artykułu jest opis zjawiska ukraińskiej imigracji do Polski z – zapewne marginalnej, niemniej istotnej – perspektywy zarejestrowanych związków małżeńskich łączących obywateli obu tych państw. Wszak pojawienie się takiego związku – zgodnie z koncepcją amalgamacji, uznającą zawarcie przez imigranta związku małżeńskiego

* Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41/43, tel. (42) 635-52-56, e-mail: socwim@uni.lodz.pl

z obywatelem kraju osiedlenia się za najwyższą formę integracji (Sowa-Behtane, 2016) – uznać można za dowód silnych więzi z państwem współmałżonka, zaś w realiach związków polsko-ukraińskich domniemywać można, że w tym przypadku związane jest to z chęcią zamieszkania na terenie Polski, choćby z uwagi na różnice poziomu PKB i poziomu życia².

Artykuł, patrząc na analizowane zagadnienie z perspektywy czysto demograficznej, ogranicza się do ilościowego opisu zjawiska nowo rejestrowanych małżeństw polsko-ukraińskich. Stąd też źródłem analizowanych danych będą odpowiednie polskie rejestry (baza danych GUS *Demografia*). Niestety w przypadku Ukrainy brak jest odpowiednich informacji w publicznych, elektronicznych bazach danych, zaś te publikowane odnoszą się jedynie do zarejestrowanych na Ukrainie małżeństw binacjonalnych według kontywentów pochodzenia nieukraińskiego małżonka³.

MAŁŻEŃSTWA BINACJONALNE W POLSCE

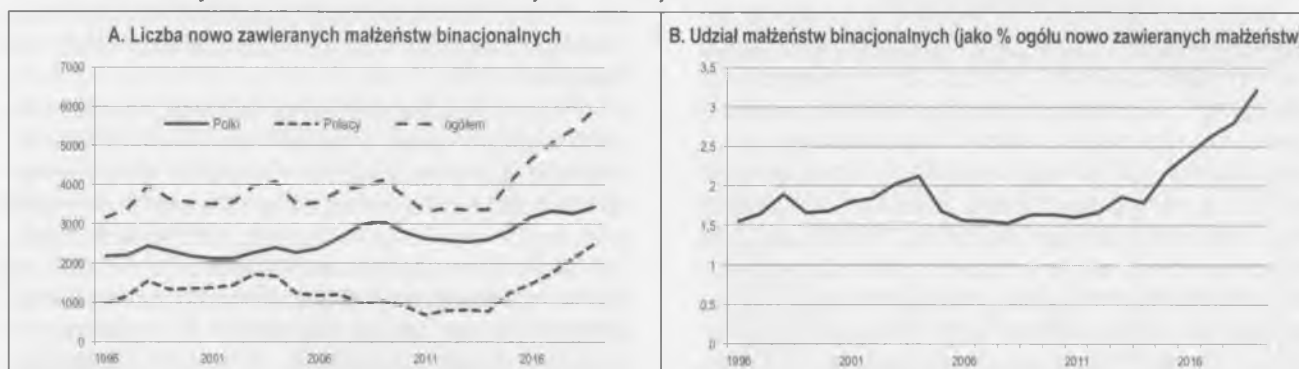
Liczba małżeństw binacjonalnych w Polsce i ich udział wśród ogółu małżeństw w ostatnich dwóch dekadach uzależnione były od fal długookresowych przepływów ludności między krajami (RRL, 2015, 2018; Szukalski, 2013). Przez długi czas najważniejszym kierunkiem długoterminowych emigracji Polaków były Niemcy i to stamtąd pochodziło najwięcej partnerów polskich obywateli (wykres 2A).

Gdy po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej pojawiły się masowe ruchy emigracyjne młodych ludzi do krajów, które otworzyły swoje rynki pracy bez okresów przejściowych (Wielka Brytania, Irlandia, Szwecja) lub wkrótce po akcesji (Holandia, Dania, Finlandia, Grecja, Hiszpania), po kilku latach okazało się, iż szybko zaczęła wzrastać liczba rejestrowanych związków Polek i Polaków z obywatelami tych państw (wykres 1A, wykres 2A).

Kilkuletnie opóźnienie wynikało z tego, że polscy osiedleńcy musieli się zaaklimatyzować w nowym środowisku, poznać język i nowych ludzi, wejść z nimi w głębsze, intymne relacje, uznać je za dobrze rokujące i zdecydować się na legalizację związku (Jodłowska-Herudzińska, 2002; Sowa-Behtane, 2016). Stąd też od pojawienia się dużego napływu do wzrostu liczby małżeństw mija zazwyczaj 3–4 lata (RRL, 2015).

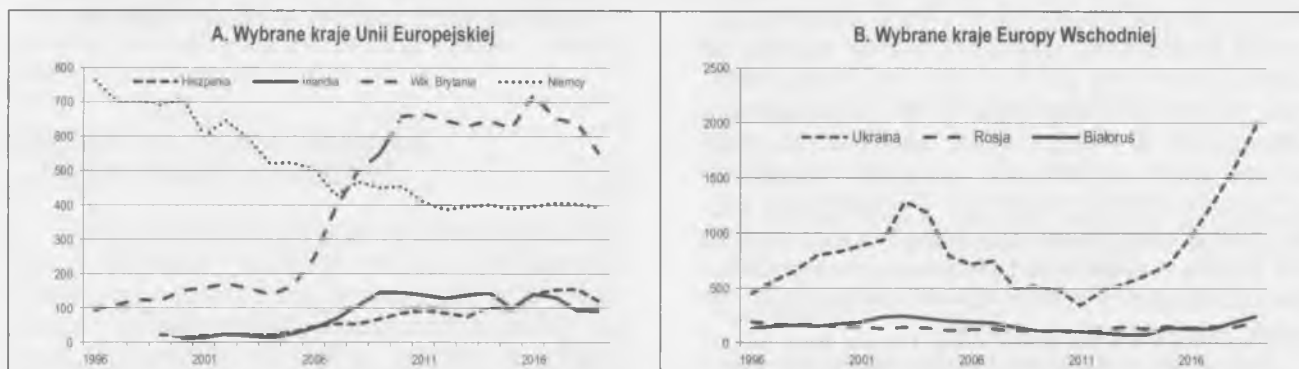
W rezultacie zmian kierunków masowych migracji Niemcy zostały zdetronizowane jako najważniejsze miejsce pochodzenia partnerów życiowych polskich obywateli, zaś ich miejsce zajęła Wielka Brytania (wykres 2A) w konsekwencji wzrostu liczby mieszkających tam Polaków do miliona. Również i w innych krajach o wcześniej małym znaczeniu, tak z perspektywy emigracji, jak i pochodzenia partnerów polskich obywateli (np. Irlandia, Hiszpania), zaczął występować szybki wzrost liczby rejestrowanych małżeństw binacjonalnych (wykres 2A) (Szukalski, 2013). W rezultacie tego wzrostu znacznie podniósł się w ostat-

Wykres 1. Małżeństwa binacjonalne rejestrowane w Polsce w latach 1996–2019

Źródło: Roczniki Demograficzne GUS z poszczególnych lat.

Wykres 2. Liczba małżeństw Polek i Polaków z obywatelami wybranych państw europejskich w latach 1996–2019

Źródło: Roczniki Demograficzne GUS z poszczególnych lat.

nich latach ich udział wśród ogółu małżeństw zawartych przez Polki i Polaków (wykres 1B)⁴.

Po kilku latach wzrostu następowała stabilizacja, odzwierciedlająca mniejszy napływ nowych imigrantów do państw UE⁵, częstsze dopełnianie formalności związanych z rejestrowaniem związku w kraju stałego pobytu wraz z wydłużaniem się czasu zamieszkiwania w nim oraz częstsze uzyskiwanie obywatelstwa nowego kraju (co umożliwia zawarcie związku homogenicznego z punktu widzenia obywatelstwa). W ostatnich latach ponownie zaobserwować można wzrost liczby małżeństw binacjonalnych. Tym razem spowodowane jest to nie odpływem z Polski, ale napływem doń ludności z państw Europy Wschodniej, głównie z Ukrainy (wykres 2B) (Szukalski, 2017, 2019).

W długim okresie widoczna jest różnica między najpopularniejszymi kierunkami pochodzenia małżonków Polek i Polaków. Polki preferują związki z przedstawicielami państw zachodniej Europy, podczas gdy w przypadku Polaków największa liczba związków zawierana jest z kobietami z Europy Wschodniej (RRL, 2015). Można zadać pytanie, na ile wynika to z rzeczywistych różnic preferencji wyboru partnera, a na ile z preferencji partnerów Polek i Polaków odnośnie do miejsca rejestracji związku w przypadku obywateli państw UE i tych spoza UE, w opinii których zawarcie związku w kraju członkowskim stanowić może atut przy ubieganiu się o prawo stałego pobytu.

MAŁŻEŃSTWA POLSKO-UKRAIŃSKIE

Małżeństwa polsko-ukraińskie to związki między obywatelami tych dwóch państw niezależnie od ich narodowości i poczucia przynależności etnicznej⁶. W ostatnim dwudziestoleciu odnotowano już raz szybki wzrost małżeństw polsko-ukraińskich (okres poprzedzający przystąpienie do UE), a następnie spadek. Jednak tempo wzrostu i dotychczasowe maksimum wskazują, że obecnie obserwowana zmiana jest zdecydowanie bardziej dynamiczna⁷. Najważniejszą jej przyczyną jest szybki wzrost liczby małżeństw zawieranych przez Polaków z obywatelkami Ukrainy (298 związków w 2011 r., 424 w 2013 r., 573 w 2015 r., 1035 w 2017 r., 1338 w 2018 r. i 1627 w 2019 r.). W stosunku do minimum odnotowanego w 2011 r. liczba rejestrowanych związków wzrosła ponad pięciokrotnie. Tymczasem w przypadku małżeństw Polek i Ukraińców wzrost był siedmiokrotny (w 2011 r. – 46, w 2019 r. – 347; zob. wykres 3) W efekcie w 2019 r. liczba zarejestrowanych w Polsce nowo zawieranych małżeństw polsko-ukraińskich osiągnęła nienotowany poziom (1972), od 2015 r. wyprzedzając liczbę małżeństw polsko-brytyjskich i dochodząc do 33,2% wszystkich formowanych związków binacjonalnych, a jednocześnie przekraczając 1% ogółu zawieranych małżeństw.

Przyczyny zawierania takich małżeństw przez ukraińskich imigrantów opisywać można zarówno

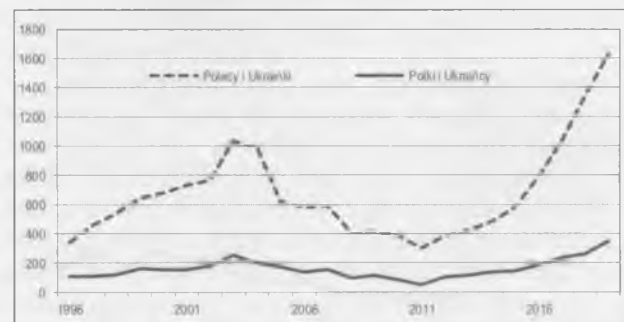
z perspektywy doboru małżeńskiego, jak i z perspektywy „strategii przetrwania”. W pierwszym przypadku uwaga badaczy skoncentrowana jest na procesach selekcji (tj. określeniu czynników determinujących wybór partnera) i rozwoju więzi (przeżywaniu kolejnych etapów znajomości) (Brzozowska, 2015). W drugim przypadku poszukuje się mniej lub bardziej świadomych, utylitycznych uwarunkowań zawierania małżeństwa, ułatwiających legalizację pobytu w kraju (planowanego) osiedlenia się⁸ (Bieniecki, Pawlak, 2010).

Obserwowane zmiany liczby rejestrowanych związków polsko-ukraińskich są zgodne z przedstawioną prawidłowością odnoszącą się do wzrostu liczby małżeństw Polek i Polaków z obywatelami Wielkiej Brytanii, Irlandii czy Hiszpanii. A zatem liczba rejestrowanych związków z pewnym opóźnieniem zaczęła odzwierciedlać napływ ukraińskich imigrantów. Choć wydaje się, że – choćby ze względu na mniejsze niż w przypadku polskiej emigracji do wspomnianych krajów bariery językowe – owo opóźnienie było nieco mniejsze niż to obserwowane w krajach Unii Europejskiej (opóźnienie to miało jednak zróżnicowany w zależności od kraju charakter, odzwierciedlając skalę i kalendarz napływu, jak i bariery językowo-kulturowe).

Z oczywistych względów prezentowana w artykule liczba małżeństw polsko-ukraińskich nie obejmuje wszystkich tego typu zawieranych związków, albowiem GUS posiada informacje jedynie o małżeństwach zarejestrowanych w polskich urzędach stanu cywilnego lub w polskich placówkach dyplomatycznych. Tymczasem obywatele Polski i Ukrainy mogą zawierać małżeństwa również w innych krajach, przede wszystkim na Ukrainie.

Przyczyny zdecydowanej przewagi małżeństw zawieranych przez Polaków niż przez Polki opisywane może być w różny sposób. Kobiety-imigrantki zazwyczaj lepiej adaptują się do nowych wymagań życia społecznego, szybciej integrując się z ludnością kraju osiedlenia. Przejawia się to np. widocznymi w przypadku ukraińskich imigrantek w Polsce wyższymi w porównaniu z mężczyznami udziałami osób deklarujących posiadanie bliskich znajomych wśród Polaków (Górny, Jaźwińska, 2019).

Wykres 3. Liczba małżeństw Polek i Polaków z obywatelami Ukrainy w latach 1996–2019

Źródło: Roczniki Demograficzne GUS z poszczególnych lat.

Z kolei zasada hipergamii wskazuje na poszukiwanie związków, w których status mężczyzny jest nieco wyższy. Może zatem z punktu widzenia Ukrainek małżeństwo z Polakiem spełnia powyższą zasadę. Być może w polskich warunkach potwierdzają się prawidłowości zaobserwowane w Hiszpanii, gdzie małżeństwa binacjonalne obserwowane są w grupach gorzej wykształconych obywateli tego kraju, które uznawane są przez swych rodaków za mniej atrakcyjnych, potencjalnych partnerów (Medrano i wsp., 2014). Tym samym związek z Polakiem nawet o niskim statusie społecznym może być uznawany przez Ukrainkę jako satysfakcjonujący, również dzięki korzyściom związanym z legalizacją pobytu.

Badania hiszpańskie wskazują również na częstsze występowanie związków binacjonalnych wśród osób o tradycyjnym spojrzeniu na podział ról rodzinnych i zawodowych ze względu na płeć. W takim przypadku związki zawierane są z osobami pochodzącymi z krajów o bardziej konserwatywnych w tym względzie obyczajach (Medrano i wsp., 2014). Ukraina – zwłaszcza jej zachodnia, słabiej uprzemysłowiona część, z której pochodzi dominująca grupa imigrantów do Polski – jest takim krajem.

Inną przyczyną jest odmienna struktura branż i zawodów wykonywanych przez obywateli i obywatelki Ukrainy w Polsce. Mężczyźni – czy to pracujący w budownictwie, przemyśle, czy rolnictwie – mają w miejscu pracy zdecydowanie mniejszy kontakt z ludnością polską przeciwnej płci niż kobiety w dużej części pracujące w handlu i usługach (głównie związanych z opieką nad dziećmi i osobami starszymi oraz sprzątnięciem).

Wreszcie pewną rolę odgrywa wzajemna percepcja obu stron – z jednej strony fizyczna atrakcyjność Ukrainek postrzeganych jako bardziej dbających o np. makijaż, fryzurę, z drugiej strony zaś szarmanckość Polaków, postrzeganych jako bardziej spolegliwi i partnerscy w porównaniu z Ukraińcami.

Warto również zaznaczyć, iż w ostatnich latach rośnie szybko liczba małżeństw zawieranych na terenie RP przez oboje obywateli Ukrainy (10 w 2010 r., 49 w 2015 r., 68 w 2016 r., 83 w 2017 r., 115 w 2018 r., 165 w 2019 r.), co również jest wskazówką odnośnie do osiedlania się imigrantów ze Wschodu w Polsce. Tak bowiem najpewniej należy interpretować zawieranie związku w Polsce, a nie w swej ojczyźnie – choćby pośrednio przez skorzystanie z ukraińskich służb konsularnych⁹.

MAŁŻEŃSTWA POLSKO-UKRAIŃSKIE – ZRÓŻNICOWANIE REGIONALNE

Badania przestrzennego zróżnicowania migracji Ukraińców w Polsce wskazują na tendencję do osiedlania się na terenach najlepiej rozwiniętych, wielkomiejskich, charakteryzujących się łatwością znalezienia pracy i relatywnie wysokimi zarobkami. Stąd też największe skupiska imi-

granckie znaleźć można w województwach: mazowieckim, małopolskim czy dolnośląskim (Górny, Śleszyński, 2019).

Domniemywać można, że różnicowanie regionalne liczby zamieszkujących tam na stałe obywateli Ukrainy powinno być widoczne również w zróżnicowaniu liczby zawieranych związków małżeńskich. Jednak relacja ta nie jest oczywista. W przypadku koncentracji dużej liczby kompatriotów występować może wśród jednostek słabiej znających język polski tendencja do zamykania swoich pozazawodowych kontaktów w środowisku współrodaków. To znacząco obniża szanse znalezienia partnera (zob. np. wpływ wykonywanego przez Ukraińców zawodu, a zatem pośrednio kwalifikacji i znajomości języka, na posiadanie wśród znajomych i bliskich znajomych Polaków) (Górny, Jaźwińska, 2019).

We wszystkich regionach widoczny jest w ostatnich latach znaczny wzrost liczby rejestrowanych małżeństw polsko-ukraińskich (Szukalski, 2015), aczkolwiek wciąż utrzymuje się duże zróżnicowanie ich wielkości absolutnych (tab. 1). Odzwierciedla to liczbę osiedlających się na danym terenie na dłużej Ukraińców, a pośrednio i potencjał gospodarczy danego województwa. Warto zaznaczyć, że liczba rejestrowanych związków wzrasta wolniej na terenach peryferyjnych, a zatem obszarach o wyższej stopie bezrobocia, niższych wynagrodzeniach i mniejszym popycie na pracę cudzoziemców.

Tabela 1. *Małżeństwa polsko-ukraińskie rejestrowane w Polsce w latach 2010–2019 według województw**

Województwo	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Dolnośląskie	45	61	89	138	197	236
Kujawsko-pomorskie	6	22	20	39	49	78
Lubelskie	64	80	97	95	102	92
Lubuskie	15	27	35	42	68	70
Łódzkie	19	36	40	72	85	135
Małopolskie	43	41	56	96	119	139
Mazowieckie	164	199	255	279	341	401
Opolskie	10	31	24	30	51	48
Podkarpackie	33	37	62	61	53	57
Podlaskie	14	19	14	19	22	36
Pomorskie	41	27	35	72	99	133
Śląskie	26	39	60	98	126	170
Świętokrzyskie	18	11	20	16	28	43
Warmińsko-mazurskie	6	19	20	34	37	52
Wielkopolskie	30	39	80	100	129	175
Zachodnio-pomorskie	24	25	43	75	85	105

* W podziale nie uwzględniono małżeństw, w przypadku których polski obywatel podał jako miejsce zamieszkania zagranicę (np. w 2019 r. takich małżeństw było 4, przy czym wszystkie dotyczyły związku Polaka i Ukrainki; rok wcześniej 6).

Źródło: baza danych GUS *Demografia*. Dostępny w: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx> [Dostęp: 3.06.2020].

Tabela 2. Liczba małżeństw polsko-ukraińskich i ukraińsko-ukraińskich w 2019 r. według województw

Województwo	Polak i Ukrainka	Polka i Ukrainiec	Ukrainka i Ukrainiec
Dolnośląskie	200	36	32
Kujawsko-pomorskie	61	17	8
Lubelskie	78	14	4
Lubuskie	62	8	5
Łódzkie	119	16	7
Małopolskie	112	27	13
Mazowieckie	326	75	27
Opolskie	39	9	5
Podkarpackie	42	15	4
Podlaskie	28	8	2
Pomorskie	109	24	15
Śląskie	138	32	9
Świętokrzyskie	37	6	1
Warmińsko-mazurskie	44	8	3
Wielkopolskie	140	35	12
Zachodniopomorskie	88	17	8
Polska*	1 623	347	155

* W podziale nie uwzględniono małżeństw, w przypadku których polski obywatel podał jako miejsce zamieszkiwania zagranicę.

Źródło: baza danych GUS *Demografia*. Dostępny w: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> [Dostęp: 3.06.2020].

W 2019 r. 39,4% wszystkich takich małżeństw zarejestrowanych zostało na terenie trzech województw (tj. Mazowsza, Małopolski i Dolnego Śląska), będących największymi skupiskami ukraińskich imigrantów, zwłaszcza w przypadku swoich stolic. Po doliczeniu Wielkopolski i Górnego Śląska uzyskujemy prawie 57% małżeństw binacjonalnych między obywatelami i obywatelkami Polski i Ukrainy¹⁰. Tym samym występuje zgodność między obszarami koncentracji imigrantów a obszarami koncentracji małżeństw polsko-ukraińskich.

We wszystkich regionach zdecydowanie przeważają małżeństwa Polaków i Ukrainek nad małżeństwami Polek z Ukraińcami (tab. 2). Z reguły małżeństw Polaków z Ukrainkami było 4–5-krotnie więcej niż związków zarejestrowanych między Polkami i Ukraińcami. Z tej reguły wyłamywały się z jednej strony województwa łódzkie, lubuskie i świętokrzyskie, gdzie Polacy formowali związki 6–7-krotnie częściej, z drugiej zaś podkarpackie, podlaskie i kujawsko-pomorskie, gdzie z kolei ta różnica była trzykrotna.

Warto odnotować, iż we wszystkich regionach zawierano małżeństwa ukraińsko-ukraińskie, choć ponownie ich największa liczba występuje w największych skupiskach imigranckich (tj. Mazowsze, Małopolska i Dolny Śląsk).

We wszystkich województwach zauważyć można szybki wzrost udziału małżeństw polsko-ukraińskich w ostatnim pięcioleciu wśród ogółu

małżeństw binacjonalnych. Chcąc wskazać tę zmianę, przyjrzyjmy się liście krajów, z których najczęściej pochodzili partnerzy Polek i Polaków w ostatnich latach (tab. 3, s. 33). Dane te są w zakresie odnoszącym się do państw Europy Zachodniej prawdopodobnie przybliżoną informacją o najważniejszych kierunkach emigracji obywateli Polski według województw w ostatnich kilku-, kilkunastu latach. Można bowiem przypuszczać, że z odpowiednim opóźnieniem te najpopularniejsze kierunki przekładają się na dużą liczbę małżeństw z obywatelami państw przyjmujących emigrantów.

We wszystkich województwach zauważalny jest wzrost znaczenia małżeństw polsko-ukraińskich (jeden wyjątek – małżeństwa Polek z Ukraińcami w woj. świętokrzyskim – wynika z niewielkiej liczby związków binacjonalnych: Ukraina znajdowała się w 2019 r. na kolejnym miejscu z 6 zarejestrowanymi związkami).

W przypadkach związków zawieranych przez Polaków już w 2014 r., a zatem przed falą ostatniego napływu, prawie we wszystkich województwach (za wyjątkiem Podlasia) dominowały małżonki z Ukrainy.

Z kolei w przypadku małżeństw Polek związki z obywatelami Ukrainy w połowie województw stają się drugim co do ważności rodzajem małżeństw binacjonalnych, zaś na Mazowszu i w Wielkopolsce pierwszym. Żaden z regionów nie jest zatem wyjątkiem, jeśli idzie o odzwierciedlenie ogólnopolskich tendencji.

Dzięki wzrostowi liczby związków obywateli Polski i Ukrainy nie zmniejszył się, lecz rósł w ostatnich latach udział małżeństw binacjonalnych wśród ogółu małżeństw zawieranych w Polsce. Stanowiły one różny odsetek w poszczególnych województwach, niemniej wszędzie wzrastał udział małżeństw polsko-ukraińskich wśród wszystkich związków zawieranych przez Polki i Polaków z cudzoziemcami (tab. 4, s. 34).

Specyfika (tj. skala i kalendarz) emigracji Polaków i imigracji (w tym ukraińskiej) do poszczególnych województw oraz ich atrakcyjność dla imigrantów odpowiadają za występujące w skali kraju różnicowanie przestrzenne małżeństw binacjonalnych. Tam, gdzie jest duży napływ z innych krajów (Mazowsze, Małopolska), tam małżeństwa polsko-ukraińskie mają niższy udział wśród związków binacjonalnych. Ta sama sytuacja występuje tam, gdzie relatywnie późno wystąpiła fala emigracji zagranicznej, w związku z czym wciąż spora jest liczba małżeństw zawieranych z obywatelami krajów, do których tamtejsza ludność wyjechała 5–10 lat temu (Podkarpacie, Świętokrzyskie).

POTOMSTWO UKRAINEK URODZONE W POLSCE

W krajach europejskich o długich tradycjach napływu ludności często badana jest skala wpływu imigracji na liczbę urodzeń i dzietność (Toulmon, 2004; Tromans, Natamba, Jefferies, 2009;

Tabela 3. Najważniejsze kraje pochodzenia małżonków w małżeństwach binacjonalnych w roku 2014 i 2019 według województw (w nawiasie liczba małżeństw)

Województwo	2014		2019	
	Polki	Polacy	Polki	Polacy
Dolnośląskie	Niemcy (57), Wlk. Brytania (51), Ukraina (16)	Ukraina (47), Rosja (9), Wlk. Brytania (6)	Niemcy (41), Wlk. Brytania (38), Ukraina (36)	Ukraina (200), Białoruś (15), Rosja (13)
Kujawsko-pomorskie	Wlk. Brytania (39), Niemcy (12), Francja (9)	Ukraina (13), Rosja (5), Białoruś i Litwa (po 2)	Wlk. Brytania (20), Ukraina (17), Niemcy (15)	Ukraina (61), Białoruś (7), Rosja (6)
Lubelskie	Wlk. Brytania (26), Włochy (14), Irlandia i Ukraina (po 11)	Ukraina (37), Białoruś (10), Rosja (6)	Wlk. Brytania (18), Ukraina (14), Włochy (10)	Ukraina (83), Białoruś (13), Rosja (6)
Lubuskie	Niemcy (22), Wlk. Brytania (12), Holandia (5)	Ukraina (17), Niemcy (4), Rosja (2)	Niemcy (18), Wlk. Brytania (16), Ukraina (8)	Ukraina (62), Białoruś (4), kilka krajów po 1
Łódzkie	Wlk. Brytania (37), Niemcy (11), Ukraina (9)	Ukraina (20), Rosja (11), Białoruś (5)	Wlk. Brytania (26), Ukraina (16), Niemcy (15)	Ukraina (127), Białoruś (6), Rosja (5)
Małopolskie	Wlk. Brytania (56), Włochy (36), Irlandia (18)	Ukraina (25), Rosja (7), Białoruś (3)	Wlk. Brytania (58), Ukraina i Niemcy (po 27)	Ukraina (130), Rosja (20), Białoruś (16)
Mazowieckie	Wlk. Brytania (75), Włochy (32), Ukraina (27)	Ukraina (143), Białoruś (34), Rosja (24)	Ukraina (75), Wlk. Brytania (60), Włochy (42)	Ukraina (326), Białoruś (70), Rosja (40)
Opolskie	Niemcy (9), Wlk. Brytania (7), Holandia (6)	Ukraina (13), Rosja (3), kilka krajów po 1	Wlk. Brytania (10), Ukraina i Niemcy (po 9)	Ukraina (39), Rosja (3), Białoruś (2)
Podkarpackie	Wlk. Brytania (38), Włochy (16), Francja (8)	Ukraina (32), Rosja (7), Białoruś (4)	Wlk. Brytania (21), Ukraina (15), Włochy (9)	Ukraina (42), Rosja (3), Białoruś (2)
Podlaskie	Wlk. Brytania (15), Włochy (9), Niemcy i Irlandia (po 4)	Białoruś (13), Ukraina (10), Rosja (4)	Wlk. Brytania (9), Ukraina (8), Białoruś (6)	Ukraina (28), Białoruś (23), Rosja (3)
Pomorskie	Wlk. Brytania (45), Niemcy (32), Irlandia (14)	Ukraina (22), Rosja (14), Białoruś (6)	Wlk. Brytania (27), Ukraina (24), Niemcy (22)	Ukraina (109), Rosja (21), Białoruś (15)
Śląskie	Wlk. Brytania (48), Niemcy (44), Włochy (20)	Ukraina (24), Rosja (12), Białoruś (10)	Wlk. Brytania (34), Ukraina (32), Niemcy (26)	Ukraina (138), Rosja (13), Białoruś (12)
Świętokrzyskie	Wlk. Brytania (11), Włochy (9), Niemcy (4)	Ukraina (24), Rosja (3), Litwa i Wlk. Brytania po 2	Wlk. Brytania (10), Niemcy i Włochy (po 7)	Ukraina (37), Rosja (2), kilka krajów po 1
Warmińsko-mazurskie	Wlk. Brytania (24), Niemcy (16), Włochy (8)	Ukraina (10), Rosja (6), Białoruś i Litwa po 3	Niemcy (13), Wlk. Brytania (11), Ukraina (8)	Ukraina (44), Rosja (10), Białoruś (5)
Wielkopolskie	Wlk. Brytania (60), Niemcy (34), Hiszpania (20)	Ukraina (24), Rosja i Białoruś po 10	Ukraina (35), Wlk. Brytania (28), Niemcy (18)	Ukraina (140), Białoruś (11), Rosja (10)
Zachodnio-pomorskie	Wlk. Brytania (33), Niemcy (28), Francja (8)	Ukraina (16), Rosja (5), Litwa (3)	Niemcy (35), Ukraina (17), Wlk. Brytania (14)	Ukraina (88), Białoruś (3), Rosja (2)
Polska*	Wielka Brytania (608), Niemcy (368), Włochy (169)	Ukraina (299), Rosja (101), Białoruś (61)	Wlk. Brytania (525), Niemcy (355), Ukraina (347)	Ukraina (1627), Białoruś (202), Rosja (151)

* W podziale nie uwzględniono małżeństw, w przypadku których polski obywatel podał jako miejsce zamieszkiwania zagranicę. Źródło: baza danych GUS *Demografia*. Dostępny w: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> [Dostęp 3.06.2020].

Dormon, 2014). Zaznaczane jest przywiązanie imigrantów do wzorców dzietności z kraju pochodzenia, prowadzące w przypadku imigrantów z Bliskiego Wschodu czy Afryki do zachowywania wysokiej dzietności.

Patrząc z tego punktu widzenia, małżeństwa binacjonalne wywołują zainteresowanie badaczy nie tylko ze względu na pozytywne efekty – łączone z tworzeniem stabilnego związku – w sferze emocjonalnej, zdrowotnej i ekonomiki rodziny, ale również z uwagi na swoje demograficzne konsekwencje – wyższą w stosunku do osób niepozostających w zarejestrowanych związkach gotowość do posiadania potomstwa.

Z demograficznego punktu widzenia ta konsekwencja małżeństw polsko-ukraińskich – w warunkach szybkiego wzrostu ich liczby – jest ważna, albowiem w związkach tych przeważają te formowane przez Polaków i Ukrainki. Oznacza to – w sytuacji osiedlania się takich par na terenie RP – wzrost liczby kobiet w wieku rozrodczym. Zmiana ta w ujęciu bezwzględny jest

niewielka, niemniej nieco ponad 1,6 tys. Ukrainek, które w 2019 r. zawarły związek małżeński z Polakami, oznacza wzrost o 0,6–0,7% liczby kobiet w wieku najwyższej płodności (tj. w wieku 26–28 lat; w latach 1991–1993 rodziło się średnio rocznie około 250 tys. kobiet).

Z uwagi na brak jakichkolwiek danych odnośnie do potomstwa interesującej nas grupy, w tym miejscu chciałbym przedstawić jedynie dostępne dane odnoszące się do liczby urodzeń wydanych na świat przez obywatelki Ukrainy na terytorium RP w połączeniu z obywatelstwem dziecka (tab. 5). Dane te jedynie pośrednio (tj. przy poczynieniu pewnych założeń) mówią o interesującym nas zagadnieniu, albowiem nie mówią o obywatelstwie ojca i jego prawnej relacji z matką dziecka. Dodatkowo w przypadku małżeństw polsko-ukraińskich sprzed kilku lat po osiedleniu się w naszym kraju część obywateli Ukrainy mogła uzyskać już obywatelstwo polskie, mając np. Kartę Polaka, a zatem może nie być uwzględniona w poniższych statystykach.

Tabela 4. Ważność małżeństw binacjonalnych i udział małżeństw polsko-ukraińskich wśród ogółu małżeństw binacjonalnych w roku 2014 i 2019 według województw

Województwo	2014			2019		
	Liczba małżeństw binacjonalnych	Udział małżeństw binacjonalnych wśród ogółu (w %)	Udział małżeństw polsko-ukraińskich wśród binacjonalnych (w %)	Liczba małżeństw binacjonalnych	Udział małżeństw binacjonalnych wśród ogółu (w %)	Udział małżeństw polsko-ukraińskich wśród binacjonalnych (w %)
Dolnośląskie	353	2,6	17,8	551	4,0	42,8
Kujawsko-pomorskie	156	1,5	11,5	224	2,3	34,8
Lubelskie	192	1,8	25,0	228	2,3	40,4
Lubuskie	100	2,1	18,0	160	3,5	43,8
Łódzkie	196	1,7	14,8	334	3,0	40,4
Małopolskie	279	1,6	11,5	564	3,2	24,6
Mazowieckie	541	2,2	31,4	1 218	4,6	32,9
Opolskie	71	1,5	25,4	120	2,8	40,0
Podkarpackie	182	1,6	20,9	163	1,6	35,0
Podlaskie	85	1,4	15,3	142	2,6	25,4
Pomorskie	247	2,2	13,8	355	3,0	37,5
Śląskie	321	1,4	10,3	468	2,2	36,3
Świętokrzyskie	90	1,5	30,0	119	2,2	36,1
Warmińsko-mazurskie	108	1,5	12,0	145	2,3	35,9
Wielkopolskie	276	1,6	13,0	446	2,5	39,2
Zachodnio-pomorskie	170	2,1	13,5	263	3,3	39,9
Polska	3 367	1,8	18,2	4 772	3,0	35,8

* W podziale dla województw nie uwzględniono małżeństw, w przypadku których polski obywatel podał jako miejsce zamieszkiwania zagranicę.

Źródło: baza danych GUS Demografia. Dostępny w: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/Tables.aspx> [Dostęp: 3.06.2020] i obliczenia własne.

Powyższe dane jednoznacznie wskazują na bardzo szybki wzrost liczby urodzeń wydawanych na świat przez obywatelki Ukrainy w Polsce. Jednocześnie występuje również bardzo szybki wzrost liczby takich urodzeń, w przypadku których dziecko nie jest rejestrowane jako obywatel Ukrainy. Ponieważ obywatelstwo uzyskuje się po rodzicach, założyć można, że w przypadku związków polsko-ukraińskich w przypadku dochowania się potomstwa wybierane jest obywatelstwo RP jako dające lepsze szanse w dalszym życiu, choćby z uwagi na automatyczne korzyści z przynależności do Unii Europejskiej (w tab. 5 kategoria „Inne niż ukraińskie obywatelstwo noworodka wydanego przez matkę Ukrainkę” obejmuje również i potomstwo związków Ukrainek z obywatelami innych państw niż Polska, choć z uwagi na śladową liczbę rejestrowanych w Polsce małżeństw obywateli Ukrainy z obywatelami innych państw oraz preferencje do osiedlania się w miejscu pochodzenia partnera w przypadku emigracji zamieszkałych na Ukrainie związków mieszanych należy sądzić, że stanowią one zdecydowaną mniejszość tej kategorii).

Shacując w ten sposób – identyfikujący wszystkie dzieci z obywatelstwem innym niż ukraińskie urodzone przez Ukrainki na terenie RP ze sformalizowanymi związkami polsko-ukraińskimi – dojść można do wniosku, że w ostatnich dwóch latach tego typu związki dochowywały się corocznie ponad tysiąc dzieci. W ten sposób jesteśmy w stanie w przybliżony sposób oszacować jedynie urodzenia wydane na świat ze związków Polaków z Ukrainkami.

Shacując w ten sposób – identyfikujący wszystkie dzieci z obywatelstwem innym niż ukraińskie urodzone przez Ukrainki na terenie RP ze sformalizowanymi związkami polsko-ukraińskimi – dojść można do wniosku, że w ostatnich dwóch latach tego typu związki dochowywały się corocznie ponad tysiąc dzieci. W ten sposób jesteśmy w stanie w przybliżony sposób oszacować jedynie urodzenia wydane na świat ze związków Polaków z Ukrainkami.

Tabela 5. Urodzenia żywe wydane przez obywatelki Ukrainy w Polsce w latach 2010–2019

Wyszczególnienie	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Urodzenia żywe wydane na świat przez obywatelki Ukrainy na terenie RP	77	704	1 497	2 245	3 118	4 274
Urodzenia żywe noworodków mających obywatelstwo ukraińskie	47	457	962	1 560	2 105	3 095
Inne niż ukraińskie obywatelstwo noworodka wydanego przez matkę Ukrainkę	30	247	535	685	1 013	1 179
Matki noworodków z ukraińskim obywatelstwem podające jako miejsce stałego zamieszkiwania inny kraj niż RP	-	125	150	172	106	136
Procent matek noworodków z ukraińskim obywatelstwem podających jako miejsce zamieszkiwania inny kraj niż Polska	-	27,4	15,6	11,0	5,0	4,4

Źródło: baza danych GUS Demografia. Dostępny w: <http://demografia.stat.gov.pl/bazademografia/> [Dostęp: 3.06.2020] i obliczenia własne.

Nawet w przypadku tych urodzeń, które prowadzą do nadania noworodkowi ukraińskiego obywatelstwa, zastanawiający jest bardzo niski i stale obniżający się odsetek matek podających jako stałe miejsce zamieszkiwania inny kraj niż Polska (tab. 5). Jest to prawdopodobnie wskazówka odnośnie do rozszerzania się skali imigracji stałej, łączącej swoją przyszłość z Polską, skoro miejscem zamieszkiwania obojga rodziców jest Polska.

PODSUMOWANIE

Prezentowane w artykule dane wskazują na szybko rosnącą grupę ukraińskich imigrantów, którzy – czy to przez zawieranie małżeństw z Polakami, czy przez rodzenie w Polsce potomstwa – stają się silniej powiązani z naszym krajem, niż występuje to w przypadku typowych *gastarbeiterów*. Dane te są wskazówką dotyczącą szybko rosnącej skali migracji z definicji definitywnych, choć niekoniecznie zawczasu planowanych.

W przypadku małżeństw Polek i Polaków z obywatelami Wielkiej Brytanii, Irlandii czy Hiszpanii – a zatem państw, które w 2004 r. otworzyły swoje rynki pracy dla Polaków, efektem czego był masowy napływ młodych imigrantów – maksymalna liczba związków osiągnięta została 5–6 lat po rozpoczęciu się fali imigracji. Następnie przez kilka kolejnych lat utrzymywała się na wysokim poziomie, po czym zaczęła się zmniejszać wobec braku zasilania nowymi imigrantami, tj. osobami w zwyczajowym wieku tworzenia stabilnych związków. W przypadku powtórzenia się tej – jakże logicznej – prawidłowości w przypadku małżeństw polsko-ukraińskich oczekiwać należy, że jeszcze przez 2–3 lata ich liczba będzie wzrastać, zapewne ostatecznie do 2500–3000 rocznie, po czym na kolejne 3–5 lat się ustabilizuje.

Niewiele wiadomo o specyfice zawieranych obecnie małżeństw polsko-ukraińskich, w tym specyfice demograficznej. Prace bazujące na materiale z końca lat 90. (choćby najpełniej analizujące ten problem opracowanie E. Kępińskiej z 2001 r.) uznać należy wobec zachodzących zmian ekonomicznych (znaczna relatywna poprawa sytuacji – definiowanej w kategoriach poziomu życia, rynku pracy – w Polsce w porównaniu z Ukrainą, zmiana struktury zawodowej) i społecznych (zmiana struktury wykształcenia, członkostwo w Unii Europejskiej) za niedostarczające adekwatnej wiedzy o dzisiejszej sytuacji.

Brak podstawowych danych widoczny jest i w tym artykule. Brak jest danych o trwałości małżeństw binacjonalnych, zwłaszcza że status prawny (obywatelstwo) partnerów może się zmieniać. Przykładowo, w 2019 r. zanotowano jedynie 6 rozwodów takich par, w których jedno z małżonków jako miejsce stałego zamieszkiwania podało Ukrainę, w przypadku których można

podejrzewać, że dotyczy badanej w artykule podzbiorowości. Stąd też pojawia się potrzeba zmiany sposobu publikowania gromadzonych danych na temat małżeństw mieszanych.

Obecna zawartość bazy danych GUS *Demografia* w dziale *Małżeństwa* to zbyt mało w warunkach wzrostu ich liczby i udziału wśród ogółu rejestrowanych małżeństw. Brak jest przede wszystkim bardziej szczegółowych danych dotyczących związków między rozkładami najważniejszych cech demograficzno-społecznych nowożeńców. Tym bardziej konieczne jest zwiększenie zakresu udostępnianych informacji na temat urodzeń matek z obcym obywatelstwem, choćby przez włączanie w ich zakres danych o obywatelstwie ojca.

Na zakończenie trzeba stwierdzić, że dane na temat małżeństw polsko-ukraińskich wskazują, że w ostatnich latach narasta skala występowania takiej formy integracji imigrantów. Jednocześnie związki takie ułatwiają decyzję o przyjeździe i osiedleniu się krewnym, przyjaciółom i znajomym ukraińskich małżonków Polek i Polaków, którzy mogą skorzystać w takim przypadku z dobrej znajomości urzędowego języka i znajomości życiowych partnerów swych rodaków.

PRZYPISY/NOTES

- ¹ Zgodnie z metodyką śladów życia (ang. *signs-of-life*) bada się liczbę wystąpień i zgodności informacji odnoszących się do danej jednostki zawartych w zintegrowanych rejestrach administracyjnych, pochodzących z różnych, odpowiednich instytucji, z którymi imigranci mają do czynienia w przypadku legalnego pobytu i pracy (np. NFZ, MRPiPS, ZUS itp.).
- ² Zgodnie z szacunkami Banku Światowego PKB *per capita* z uwzględnieniem siły nabywczej w 2019 r. wyniósł w Polsce 34,2 tys. USD, zaś na Ukrainie 13,3 tys. USD (GDP *per capita*, PPP (*current international \$*) data.worldbank.org).
- ³ Przykładowo, podejrzewać można, iż spośród 6266 małżeństw zarejestrowanych w 2017 r. na terenie Ukrainy (Державна Служба Статистики України [Państwowa Służba Statystyki Ukrainy], 2018, s. 75) zawartych między obywatelami tego kraju a obywatelami państw europejskich jakąś część stanowiły związki z Polkami lub Polakami.
- ⁴ Pamiętaj o tym, iż pewna liczba binacjonalnych związków małżeńskich polskich obywateli zawierana jest w kraju pochodzenia małżonka lub w kraju faktycznego zamieszkiwania. Analiza odpowiednich danych (RRL, 2015, s. 103–106) wskazuje, że małżeństw binacjonalnych zawieranych poza granicami kraju jest z reguły 3–4-krotnie więcej niż tych w Polsce. Wydaje się, że w przypadku małżeństw polsko-ukraińskich skala rejestracji związków poza Polską jest zdecydowanie niższa, albowiem rejestracja związku w naszym kraju daje natychmiastowy dostęp np. do prawa stałego pobytu.
- ⁵ Młody wiek w chwili przyjazdu imigrantów oraz deformacja struktury płci ich zbiorowości, utrudniająca znalezienie partnera w zbliżonym wieku wśród osiadłych w nowym kraju kompatriotów, uznawane są za czynniki zwiększające prawdopodobieństwo zawarcia związku binacjonalnego (Sowa-Behtane, 206, s. 71).

- ⁶ Przykładowo, badania Kępińskiej (2001) wskazywały, iż w przypadku małżeństw polsko-ukraińskich zawieranych w latach 90. znaczną część stanowiły związki obywateli Ukrainy polskiego pochodzenia. Z kolei obecnie w warunkach dużego napływu brak jest wskazówek dla występowania takiej tendencji, jak i do tendencji do zawierania związków z obywatelami Ukrainy przez polskich obywateli narodowości ukraińskiej.
- ⁷ Działo się tak mimo postrzegania obywateli Ukrainy jako mało atrakcyjnych, potencjalnych małżonków – przykładowo w badaniach polskich studentów w 5-punktowej skali atrakcyjność Polaków przybrała wartość 4,87, Niemców – 4,37, Hiszpanów – 3,30, Francuzów i Amerykanów – po 3,30, a Ukraińców jedynie 2,72 (Herudzińska, 2011).
- ⁸ Patrząc z tej perspektywy, szczególną kategorią małżeństw są te zawierane fikcyjnie w celu uzyskania np. prawa stałego pobytu. Kategoria ta w polskich realiach była ważna na przełomie XX i XXI w., gdy okresowo obserwowano duży wzrost liczby małżeństw obywateli polskich (głównie kobiet) z obywatelami Wietnamu i Nigerii. W ostatnich latach corocznie udowodnianych jest po kilkanaście tego typu związków binacjonalnych, aczkolwiek nawet takie udowodnienie – mające swoje bezpośrednie administracyjne konsekwencje – nie prowadzi do unieważnienia małżeństwa z mocy prawa (Milkowski, 2017).
- ⁹ W tym wypadku trzeba zaznaczyć, że może być to również kwestia wygody (brak konieczności przynajmniej dwukrotnego wyjazdu na Ukrainę w celu spełnienia formalności), jak i niższych kosztów zawarcia związku.
- ¹⁰ Wielkomiejskie rdzenie tych województw już w latach 90. (tj. w poprzednim podziale administracyjnym „małe” województwa skupione wokół ich obecnych stolic) charakteryzowały się największymi liczbami zawieranych małżeństw polsko-ukraińskich (Kępińska, 2001).

BIBLIOGRAFIA/REFERENCES

- Bieniecki M., Pawlak M., 2010. *Strategie ukraińskich migrantów zarobkowych wobec polskiej rzeczywistości instytucjonalnej*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Brzozowska A., 2015. *Dobór małżeński i integracja imigrantów w małżeństwach mieszanych – stan badań*. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami UW.
- Державна Служба Статистики України [Państwo-wa Służba Statystyki Ukrainy] 2018. *Населення України за 2017 рік*. [Ludność Ukrainy w 2017 r.], *Демографічний щорічник* [Rocznik Demograficzny]. Kiev [Kijów]. Dostępny w: http://database.ukr.census.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2018/zb_dy_2017.pdf [Dostęp: 3.06.2020].
- Dormon O., 2014. *Childbearing of UK and non-UK born women living in the UK – 2011 Census data*. Office for National Statistics. Dostępny w: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20160105160709/http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171766_350433.pdf [Dostęp: 3.06.2020].
- Górny A., Jaźwińska E., 2019. *Ukraińskie migrantki i migranci w Aglomeracji Warszawskiej: Cechy społeczno-demograficzne i relacje społeczne. Raport z badań*, „CMR Working Papers”, 115/173.
- Górny A., Śleszyński P., 2019. Exploring the spatial concentration of foreign employment in Poland under the simplified procedure. *Geographia Polonica*, t. 93, nr 3.
- GUS, 2015. *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski – NSP 2011*. Dostępny w: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5670/22/1/1/struktura_narodowo-etniczna.pdf [Dostęp: 3.06.2020].
- GUS, 2020. *Populacja cudzoziemców w Polsce w czasie COVID-19*. Dostępny w: <https://stat.gov.pl/statystyki-eksperymentalne/kapital-ludzki/populacja-cudzoziemcow-w-polsce-w-czasie-covid-19,12,1.html> [Dostęp: 3.06.2020].
- Herudzińska, M., 2011. Idealny partner, czyli o społeczno-kulturowych granicach „bezgranicznej” miłości. W: W. Muszyński, red. *Więzi w małżeństwie i rodzinie. Zaufanie, współdziałania, zależność*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Iwański, T., 2017. *Stabilny kryzys. Gospodarka Ukrainy 3 lata po Majdanie*, „Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich”. www.osw.waw.pl.
- Jodłowska-Herudzińska, M., 2002. Kwestie doboru małżeńskiego w międzykulturowych małżeństwach mieszanych. *Roczniki Socjologii Rodziny*, t. XIV.
- Kępińska, E., 2001. Mechanizmy migracji osiedleńskich na przykładzie małżeństw polsko-ukraińskich. *Prace Migracyjne*, nr 40.
- Medrano, J.D., Cortina, C., Safranoff A., Castro-Martin, T., 2014. Euromarriages in Spain: Recent Trends and Patterns in the Context of European Integration. *Population, Space, Place*, Vol. 20, p. 157–176.
- Milkowski, K.M., 2017. Prawne aspekty małżeństw binacjonalnych – wybrane zagadnienia związane z zawieraniem fikcyjnych małżeństw. W: I.A. Jaro-szewska, G. Ćwikliński, red. *Prawo małżeńskie i jego relacje z innymi gałęziami prawa*, „Kortowski Przegląd Prawniczy – Monografie”.
- RRL, 2015. *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2014–2015*. Warszawa: GUS.
- RRL, 2018. *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2017–2018*. Warszawa: GUS.
- RRL, 2019. *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2018–2019*. Warszawa: GUS.
- Sowa-Behtane, E., 2016. *Rodziny wielokulturowe*. Kraków: Akademia Ignacjum, Wyd. WAM, s. 167.
- Szukalski, P., 2013. *Małżeństwo: początek i koniec*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Szukalski, P., 2015. Małżeństwa binacjonalne w ujęciu regionalnym. *Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny*, nr 8. Dostępny w: <http://hdl.handle.net/11089/12442> [Dostęp: 3.06.2020].
- Szukalski, P., 2017. Małżeństwa polsko-ukraińskie. *Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny*, nr 8. Dostępny w: <http://hdl.handle.net/11089/23818> [Dostęp: 3.06.2020].
- Szukalski, P., 2019. Małżeństwa polsko-ukraińskie – czy widoczny jest wpływ imigracji ukraińskiej do Polski?. *Demografia i Gerontologia Społeczna. Biuletyn Informacyjny*, nr 2. Dostępny w: <http://hdl.handle.net/11089/29081> [Dostęp: 3.06.2020].
- Toulemon, L., 2004. La fecondité des immigrées: nouvelles données, nouvelle approche. *Population et Sociétés*, nr 400, Avril, 1–4.
- Tromans, N., Natamba, E., Jefferies, J. 2009. Have women born outside the UK driven the rise in UK births since 2001?. *Population Trends*, No. 136, p. 28–42.